

دراسة عن اسماء الحيوانات رباعية الاطراف في ترجمات اللغة التركية للقران الكريم المكتوبة بين القرن الحادي عشر والقرن الخامس عشر

م.م. داليا جودت نجم الدين النقيب
جامعة بغداد/ كلية اللغات
قسم اللغة التركية

dalya.j@colang.uobaghdad.edu.iq

الملخص:

تُعدّ اللغة التركية واحدةً من أبرز أمثلة اللغات الإلصاقية (الاشتقاقية التراصية)، وتشكّل اللواحق الركيزة الأساسية لهذا البناء. إذ تُضاف اللواحق إلى الجذور والسيقان لتوليد كلماتٍ جديدة، كما تُهيئ الكلمات لأداء وظائف نحوية مختلفة داخل الجملة. ويمنح هذا الدور المزدوج اللغة التركية ثراءً وظيفياً استثنائياً وقوةً تعبيريةً عالية. تُعدّ لواحق الاشتقاق الأداة الرئيسة في عملية توليد الكلمات؛ فهي تُمكن من التحوّل من اسمٍ إلى اسم، أو من اسمٍ إلى فعل، أو من فعلٍ إلى اسمٍ أو صفة. فعلى سبيل المثال، يُشتقّ من الجذر «göz» عددٌ كبير من الكلمات مثل «gözlem»، «gözlemci»، و«gözlemek»، و«gözetlemek» وتتيح هذه الألية للغة التركية، رغم محدودية عدد جذورها، قدرةً شبة غير محدودة على إنتاج المفردات. أمّا لواحق التصريف، فتُعبّر داخل كلمةٍ واحدة عن فئاتٍ مثل الملكية، والجمع، والحالة الإعرابية، والشخص، والزمن، والصيغة، والنفي. فكلمة «Evlerimdekiler» تحمل بمفردها معنى «الذين في بيوتني»، وهو معنى يتطلّب في لغاتٍ أخرى استخدام تراكيب أطول تضمّ حروف جرٍّ وأفعالاً مساعدة. ويؤدّي انتظام ترتيب اللواحق وتتابعها إلى وضوح المعنى وإمكان توقّعه؛ إذ يحمل كلّ لاحقٍ وظيفةً أو دلالةً واحدة، ممّا يسمح بإضافة طبقاتٍ معنوية دون الإخلال ببنية الكلمة. ونتيجةً لذلك تستطيع التركية نقل أفكارٍ ومشاعرٍ وعلاقاتٍ معقّدة بعباراتٍ قصيرةٍ ومكثّفة. ويتجلى هذا الثراء التعبيري في مختلف مجالات الاستعمال، من الشعر إلى اللغة اليومية، حيث تظهر الدقائق الدلالية ومواضع التأكيد من خلال الاستخدام الماهر للواحق. ويمنح نظام اللواحق في التركية اللغة طابعاً يجمع بين الاقتصاد والمرونة، وهو ما يميّزها بين لغات العالم ويقدم لتكلميها طيقاً غنيّاً من إمكانات التعبير.

الكلمات المفتاحية: علم اللغة، أسماء الحيوانات رباعية الاطراف، علم الاتيمولوجيا، التركية الأناضولية القديمة، ترجمات القرآن الكريم بين القرنين الحادي عشر-الخامس عشر، علم الدلالة.

---

dalya.j@colang.uobaghdad.edu.iq

م.م. داليا جودت نجم الدين النقيب، جامعة
بغداد، كلية اللغات، قسم اللغة التركية،
الاختصاص العام: علم اللغة التركية وادابها،
الاختصاص الدقيق: لغة، عدد البحوث
المنشورة 3.

XI.-XV. Yüzyıllarındaki Kur'an-ı Kerim Tercümelerinde Dört Ayaklı Hayvan Adları Üzerine Bir İnceleme

Öz

Bu çalışma, XI. ile XV. yüzyıllar arasında kaleme alınmış Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümelerinde geçen dört ayaklı hayvan adlarını, dil bilimsel, etimolojik ve anlamsal yönleriyle incelemeyi hedeflemektedir. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olan bu tercümelemler, yalnızca dini metin olmaktan öte, dönemin toplumsal yapısını, kültürel değerlerini ve dilsel özelliklerini yansıtan önemli kaynaklardır. Araştırma kapsamında altı temel tefsir metni sistematik olarak taranmış, elde edilen veriler tarihsel ve kültürel bağlam içinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın kuramsal çerçevesi, Lakoff ve Johnson'un kavramsal metafor kuramı ile Wierzbicka'nın dil antropolojisi yaklaşımını üzerine kurulmuştur. Araştırmada hem yaygın hem de nadiren kullanılan dört ayaklı hayvan adlarının sözlük anlamları, köken bilgileri, ses bilgisel farklılıkları ve metin içindeki kullanım biçimleri ayrıntılı olarak ele alınmış; bu sayede Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki hayvan sınıflandırması ve zihinsel tasavvur dünyasına dair dikkate değer sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, Dört Ayaklı Hayvan Adları, Etimoloji, Eski Anadolu Türkçesi, XI.-XV. Yüzyıl Kur'an Tercümeleri, Anlambilim.

A Study on the Names of Four-legged Animals in the Translations of the Holy Quran in the 11th-15th Centuries

Summary:

This study aims to examine the names of four-legged animals found in Turkish translations of the Qur'an written between the 11th and 15th centuries from linguistic, etymological, and semantic perspectives. These translations, belonging to the Old Anatolian Turkish period, serve not only as religious texts but also as valuable documents reflecting the social structure, cultural values, and linguistic features of the time. Within the scope of this research, six major tafsir (exegesis) texts were systematically analyzed, and the data obtained were evaluated

within historical and cultural contexts. The theoretical framework of the study is based on Lakoff and Johnson's Conceptual Metaphor Theory and Wierzbicka's approach to linguistic anthropology. The research thoroughly investigates both commonly and rarely used four-legged animal names in terms of their dictionary meanings, etymological origins, phonetic variants, and functions within the texts. As a result, significant insights have been gained into the classification of animals and the conceptual world of the period.

Keywords: Linguistics, Four-Legged Animal Names, Etymology, Old Anatolian Turkish, Qur'an Translations (11th–15th Centuries), Semantics.

Giriş

Bu çalışma, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait olup XI. ve XV. yüzyıllar arasında yazıya geçirilmiş Kur'an-ı Kerim tercümelelerinde yer alan dört ayaklı hayvan adlarının dilbilimsel, etimolojik, semantik ve kültürel yönlerden kapsamlı bir biçimde incelenmesini amaçlamaktadır. Söz konusu tercümeleler, yalnızca Kur'an'ın Türkçe'ye aktarılması sürecine ışık tutmakla kalmayıp, aynı zamanda bu dönemde Anadolu coğrafyasında şekillenen dil yapısının, toplumsal hayatın ve inanç sistemlerinin anlaşılmasında temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu metinler, İslamî ilimlerin halk arasında yaygınlaştırılmasına hizmet ederken, aynı zamanda yazıldıkları dönemin kültürel kodlarını, halk tasavvurlarını ve düşünce biçimlerini de dil aracılığıyla yansıtmaktadır.

Araştırmanın temelinde, dört ayaklı hayvan adlarının yalnızca birer isimlendirme ögesi değil, aynı zamanda dönemin insan-doğa ilişkisini, hayvanların kültürel sembol değerlerini ve dilin metaforik düzlemdeki işleyişini ortaya koyan göstergeler olduğu düşüncesi yer almaktadır. Bu bağlamda, çalışma; dil bilim, etimoloji, semantik, ikonografi, kültürel antropoloji ve halkbilimi gibi çeşitli disiplinlerden faydalanarak çok yönlü bir analiz sunmayı hedeflemektedir. Önceki araştırmalarla tutarlılığı gözetmekle birlikte, bu çalışmada kavramsal metafor teorisi (Lakoff & Johnson), dijital dilbilim araçları (ör. metin madenciliği, leksik tarama yazılımları), ikonografik çözümlenmeler ve karşılaştırmalı anlam analizi gibi çağdaş yöntemlerden de yararlanılarak alana yeni bir perspektif kazandırılması amaçlanmaktadır.

Kur'an tercümelelerinde yer alan hayvan adları, yalnızca somut birer varlık adı olarak değil, aynı zamanda o dönem insanının zihinsel dünyasında taşıdığı simgesel ve kültürel anlamlarla da dikkat çekmektedir. Örneğin, bir hayvan adı olan "at", yalnızca bir ulaşım aracı değil; aynı zamanda güç, soyluluk, cesaret gibi nitelikleri çağrıştıran bir metafor alanına sahiptir. "Deve" kelimesi, çöl yaşamının simgesi olmasının yanı sıra sabır ve sebat kavramlarıyla özdeşleştirilmiş; "kurt" ise hem fiziksel bir tehdit hem de metaforik düzlemde açgözlülük, hainlik, yalnızlık gibi olumsuz çağrışımlarla yüklü bir sembol hâline gelmiştir. Bu tür semboller ve mecazî kullanımlar, yalnızca dini metinlerde değil, halk anlatılarında, menkıbelerde ve destanlarda da sıklıkla karşımıza çıkmakta, böylece ortak kültürel bilinçaltının şekillenmesinde etkili olmaktadır.

Bu bağlamda çalışma, hem genel dil tarihi içinde bir dönem tespiti sunmakta hem de hayvan adları üzerinden kültürel semantik çözümlenmeleri mümkün kılmaktadır. Tespit edilen kelimeler alfabetik olarak sıralanmış, her bir kelime sözlük anlamı, etimolojik kökeni, varyantları ve metin içi kullanımıyla birlikte değerlendirilmiştir. Böylece yalnızca dilsel bir

envanter oluşturmakla kalınmamış, aynı zamanda bu kelimelerin hangi baēlamlarda, hangi metaforik ya da deyimsel yapılar içinde kullanıldıēı da ortaya konmuştur. Bu yönüyle araştırma, hem tarihî metinlerdeki söz varlıēının izini sürmekte hem de bölgesel aēız farklılıkları, fonetik deēiřmeler ve anlam genişlemeleri gibi dilsel deēiřkenlerin haritasını çıkarmaya katkı sunmaktadır.

Veriler, Arap harfli el yazması metinlerin sistematik bir biçimde taranması yoluyla toplanmış; betimsel yöntem ve nitel veri analiz teknikleri kullanılarak sınıflandırılmıştır. Elde edilen sonuçlar, Türkçe hayvan adlarının Arapça karşılıklarıyla karşılaştırmalı biçimde incelenmiş; Türkçeye özgü anlam kaymaları, eklemlemeler ya da yerelleşme örüntüleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın metodolojik çerçevesi dört ana katmanda şekillenmiştir: (1) geleneksel filolojik çözümlene, (2) dijital dilbilim uygulamaları, (3) disiplinler arası yaklaşım ve (4) kavramsal kuram temelli analiz. Bu bütüncül yapı sayesinde, yalnızca Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait dilsel veriler deēil, aynı zamanda o dönemin düşünel ve sembolik dünyası da daha görünür hâle getirilmiştir.

Sonuç olarak, dört ayaklı hayvan adlarının sözlük anlamlarından öteye geçen kültürel ve simgesel katmanları, bu çalışmada ayrıntılı bir biçimde ele alınarak, dönem metinlerinde hayvanların nasıl algılandıēına ve bu algının dil aracılıēıyla nasıl kodlandıēına dair önemli bulgulara ulaşılmıştır.

1. Kelime Listeleri İncelemesi (1-65)

1.1. Kelime İncelemeleri (1-65)

1. **عاديّات (ādiyāt)**: “Koşan atlar” anlamında kullanılan bu kelime, Kur’an-ı Kerim’de Ādiyāt Suresi’nde (100. sure) geçer ve 11 ayetten oluşur, Mekke’de inmiştir (TİEM 73, 447v/7). Hızlı ve güçlü hareket eden atları ifade eder, mecazi olarak cesaret ve hızı temsil edebilir.

2. **أسد (arşlan)**: “Aslan” anlamına gelir ve çeşitli yazmalarda geçer (AKT 118b/7, HKT 556a/6, MKT 74a/9, BKT 106a/6, TİEM 40 276b/2, TİEM 73 428v/9). Aslan, İslam kültüründe güç ve cesaret sembolüdür.

3

. **الجمال أنثى (arvāna)**: Farsça kökenli “arvāna”, “dişi deve” anlamındadır (TİEM 40 107b/3). Devenin cinsiyetine vurgu yapar ve Kur’an tercümelerinde sıkça yer alır.

4. **حصان (at)**: “At” anlamında kullanılan bu kelime, binek hayvanı olarak geçer (RKT38/20b2, HKT 434b/6, AKT 26b/1, MKT 389a/11, BKT 190b/1). Hız, güç ve sadakati temsil eder.

5. **at yeli**: “At yelesi” anlamında, atın fiziksel özelliğini ifade eder (HKT 560a/1). Atın görkemine dikkat çeker.

6. **مفترس حيوان (azıglıg, azıglıq)**: “Yırtıcı canavar” (HKT 104a/5) ve “sivri ve uzun dişli” (AKT 139/7) anlamlarında kullanılır. Vahşi ve tehlikeli hayvanları ifade eder.

7. **بعير جمال (ba‘ır)**: “Deve” anlamında, İslam coğrafyasında önemli bir binek ve yük hayvanıdır (HKT 322a/5).

8. **فرد (beçin, biçin, büzine, kırd)**: “Maymun” anlamında, farklı yazmalarda geçer (TİEM 73 128r/1, RKT28/42a3, TİEM 40 54a/6, MKT 7b/5). “Büzine eylemek” (TİEM 40 6a/1), “maymuna çevirme” anlamında lanetleme ile ilişkilidir.

9. **بهائم (behāyim)**: “Dört ayaklı yırtıcı olmayan hayvanlar” anlamında, evcil hayvanları kapsar (MKT 241b/3). Canlıların çeşitliliğine işaret eder.

10. **الحمار أو الجمال أو الحصان (binid, binit, binüt)**: “Binecek hayvan, binek” anlamında at, deve veya eşeği ifade eder (TİEM 40 211a/10, 94a/6, 147b/8). Ulaşım ve yük taşıma amaçlı hayvanlara vurgu yapılır.

9/18, TİEM 73 174, MKT 166b/5, AKT 125/12, TİEM 40 111a/8) veya “ağaçları kemiren tırtıl, kurtçuk” (TİEM 73 312r/4) olarak kullanılır.

12. **الجمال صغير (bod, köşä/ek)**: “Yavru deve” anlamında, devenin genç bireylerini ifade eder (TİEM 73 241r/8, TİEM 40 57a/11).

13. **الحامل الجمال أنثى (botlacı, botlaçı)**: “Gebe deve” anlamında, dişi devenin hamilelik durumunu belirtir (TİEM 40 281a/6, 565b/6).

14. **الجمال ذكر (buğra, buğrağū)**: “Erkek deve” anlamında, devenin gücüne vurgu yapar (TİEM 40 57a/11, TİEM 73 72v/3).
15. **وحش (cānavar, cānvar)**: Farsça kökenli, “canlı varlık, yaratık, hayvan” anlamında vahşi hayvanları ifade eder (TİEM 40 2a/7, HKT 366b/9).
16. **المخلوقات (cānliğ)**: “Hayvan, canlı, nebatlar dışındaki insanlar ve hayvanlar” anlamında, yaratılmış canlıları kapsar (TİEM 73 279r/1).
17. **جواره (cevārih)**: “Yaralayanlar” anlamında, yırtıcı hayvanları ifade eder (MKT 354b/6).
18. **قط (çetük)**: Farsça kökenli “kedi” anlamında, evcil bir hayvan olarak geçer (TİEM 40 19a/5).
19. **ذباب (çıpun, kıuyğū, siñā/ek)**: “Sinek” anlamında, küçük canlıların yaratılışındaki hikmeti vurgular (TİEM 73 392v/2, HKT 327a/3, TİEM 73 248v/1, HKT 4b/8, MKT 238a/3, TİEM 40 161b5).
20. **دابة (dābbe)**: “Canlı” anlamında, hareket eden tüm canlıları kapsar (MKT 153a/8).
21. **كبير رأس ذو حيوان (davar, tavar, tıwar)**: “Büyük baş hayvan” anlamında, sığır gibi iri hayvanları ifade eder (MKT 91b/6, MKT 124b/6, TİEM 40 141b/4, HKT 303b/5).
22. **حشرة (delem)**: Farsça kökenli “küçük böcek, haşere” anlamında, küçük canlıların yaratılışına dikkat çeker (MKT 115b/6).
23. **جمل (deve, tewā, tāwā, tiwe)**: “Deve” anlamında, binek ve ekonomik değeri vurgular (MKT 108a/6, TİEM 40 284b/2, TİEM 73 395v/8, 441r/4, HKT 323a/3). “Tewe bozlamak” (AKT 132b/25) “deve bağirtisi” ve “tiwe boğazla-” (HKT 581b/6) “deve kurban etmek” ifadeleri de geçer.
24. **خنزير (doñuz, toñuz, tonguz)**: “Domuz” anlamında, Kur’an’da haram kılınan bir hayvan olarak belirtilir (MKT 18b/2, AKT 123b/1, RKT30/93b, TİEM 40 48b/8, HKT 24b/5).
25. **الأيائل طير (ebābil)**: “Kuş sürüsü” anlamında, Fil Suresi’nde taş taşıyan kuşları ifade eder (MKT 448b/11).
26. **ذيله قطع الحيوان (ebter)**: “Kuyruğu kesik hayvan” anlamında, mecazi olarak eksiklik veya lanetlemeye işaret edebilir (MKT 449b/8).
27. **ماعز (açkü, keçi, kā/eçig, geçi)**: “Keçi” anlamında, farklı yazmalarda çeşitli şekillerde geçer (TİEM 73 109v/3, HKT 142a/3, TİEM 73 39r/7, TİEM 40 68a/6). Evcil bir hayvan olarak tarımsal önem taşır.
28. **تنين (ejdehā)**: Farsça kökenli “ejderha” anlamında, mitolojik veya güçlü bir canlıyı ifade eder (MKT 275a/1, TİEM 40 76b/5).
29. **أنعام (enām, ne‘am)**: “Bütün mahluklar, yaratılmış canlılar” (TİEM 73 318v/7) veya Kur’an’daki 6. sure olan En‘ām Suresi’ni ifade eder (HKT 140b/7, MKT 194a/4).

30. **الحمار (eşek, eşgek, eşkek, gölük, merkeb)**: “Eşek” anlamında, binek veya yük hayvanı olarak geçer (AKT 46b/2, RKT38/51b3, HKT 530b/4, MKT 18a/9, TİEM 40 264b/1, TİEM 73 409v/4, HKT 556a/6, TİEM 40 20a/11, MKT 397b/10). “Eşek akırmakı” (AKT 37/6) ve “eşek üni” (TİEM 40 268b/11, TİEM 73 300v/4) “eşek anırması, çirkin ses” anlamındadır.
31. **البقرة (inek, şığır)**: “İnek” anlamında, ekonomik ve tarımsal öneme sahip bir hayvan olarak geçer (HKT 10b/2, HKT 231b/7, MKT 7b/7, TİEM 40 6a/2).
32. **البعير أنثى (ingen, ingek, täwä)**: “Dişi deve” anlamında, devenin cinsiyetine vurgu yapar (AKT 139b/9, AKT 63/1, HKT 357b/5, TİEM 73 391r/3).
33. **الثعبان (ılan)**: “Yılan” anlamında, tehlikeli bir canlı olarak Kur’an tercümelerinde yer alır (TİEM 40 185a/9).
34. **طير (kuş, uçğan)**: “Kuş” anlamında, uçan canlıları ifade eder (TİEM 73 244r/1, AKT 68b/13, RKT30/71b3, HKT 511b/4, MKT 39a/8, TİEM 40 269a/9, HKT 128a/1).
35. **الطيور سرب قائد (ibük, üpük)**: “Çavuş kuşu” veya “hüdhüd kuşu” anlamında, kuş sürülerinin liderini ifade eder (TİEM 40 180a/5, HKT 362a, TİEM 73 275v/9).
36. **الغزال أو الأبل أو الظبي (kādik, keyik, kiyik)**: “Geyik” veya “yaban keçisi” anlamında, vahşi hayvanları ifade eder (TİEM 73 436v/4, RKT27/16, HKT 565b/6, AKT 142b/19).
37. **برية عنزة (kiyik)**: “Yaban keçisi” anlamında, vahşi bir hayvan türü olarak geçer (AKT 142b/19).
38. **الحمل (kodu)**: “Kuzu” anlamında, “kodu boğuzla-” (AKT 46/8) “kuzu kesmek” anlamında kullanılır.
39. **الخروف (koy, koyın, koyunI, sağılığ)**: “Koyun” anlamında, evcil hayvan olarak tarımsal öneme sahiptir (TİEM 73 390r/6, AKT 38/27, RKT31/40b3, HKT 142a/3, MKT 102b/3, AKT 63/4, HKT 316a/7, MKT 35b/11, TİEM 40 68a/6, TİEM 73 331v/6). “Koy yüngi” (RKT30/73a3, HKT 265a/9, TİEM 40 130b/1) “koyun yünü” anlamındadır.
40. **ضفدع (kırbağa, kurbaga, zafādi)**: “Kurbaga” anlamında, küçük bir canlı olarak geçer (AKT 95/5, MKT 115b/6, TİEM 40 77b/5, MKT 202b/8).
41. **الغراب (karga)**: “Karga” anlamında, Kur’an’da hikmetli bir hayvan olarak yer alır (RKT27/39b3, HKT 109a/6, MKT 78a/3, TİEM 40 51b/1).
42. **الأوز (kaz)**: “Kaz” anlamında, evcil bir kuş türü olarak geçer (TİEM 40 68b/2).
43. **الفراشة (kebelek, pervāne)**: “Kelebek” anlamında, küçük ve narin bir canlıyı ifade eder (AKT 141b/3, MKT 447b/7).
44. **كلب (it, göpük)**: “Köpek” anlamında, evcil veya av hayvanı olarak geçer (AKT 9/12, RKT28/50b1, HKT 167b/5, MKT 120b/6, TİEM 40 81a/3, TİEM 40 118a/11). “It ögredici” (TİEM 40 49a/2) “köpeği ava alıştırın kimse” anlamındadır.

45. **المفترس الحوت (kara balık)**: “Balina, yayın” anlamında, büyük ve yırtıcı bir deniz canlısını ifade eder (AKT 36b/2).
46. **الأسود الذباب (kara kuyğu)**: “Kara sinek” anlamında, küçük bir canlı olarak geçer (HKT 327a/3).
47. **جندب (qummāl)**: “Çekirge” anlamında, Kur’an’da toplu hareket eden bir canlı olarak yer alır (MKT 202b/8).
48. **الجراد (qurād)**: “Hayvan biti” anlamında, zararlı küçük bir canlıyı ifade eder (MKT 115b/6).
49. **الضحية خروف (qurbān)**: “Kurban, kurbanlık hayvan” anlamında, dini bir bağlamda kullanılır (TİEM 73 378v/2, RKT25/27a2, HKT 72a/2, MKT 441b/6, TİEM 40 33b/10).
50. **عنكبوت (örümcek, örümçük, örümçük)**: “Örümcek” anlamında, Kur’an’da özellikle Ankebut Suresi’nde geçen bir canlıdır (MKT 284a/4, TİEM 40 190b/8, HKT 382b/6). “Örümçük yuvası” (TİEM 291r/5) “örümcek yuvası” anlamındadır.
51. **المرجان (marcān)**: Farsça kökenli “mercan” anlamında, denizde bulunan bir canlıyı ifade eder (AKT 65/3).
52. **الفيل (pīl)**: Farsça kökenli “fil” anlamında, güçlü ve büyük bir hayvan olarak geçer (TİEM 40 289a/3).
53. **الخروف أنثى (sağılık)**: “Dişi koyun” anlamında, koyunun cinsiyetine vurgu yapar (TİEM 73 331v/6).
54. **السمان الطيور أنواع من نوع (selvā, terencübin)**: “Bıldırcına benzer bir kuş” veya “bıldırcın kuşu” anlamında, Kur’an’da geçen bir kuş türüdür (MKT 6b/3, MKT 119a/3).
55. **الفأرة (sıçğan)**: “Fare” anlamında, zararlı bir küçük canlı olarak geçer (HKT 410b/4).
56. **دجاج (taququ)**: “Tavuk” anlamında, evcil bir kuş türü olarak yer alır (TİEM 73 447v/5).
57. **الطاووس (tāvus)**: “Tavus kuşu” anlamında, gösterişli bir kuş türü olarak geçer (TİEM 40 20b/3).
58. **حيوان (täprāniglig, kölik, yılkı)**: “Hayvan” anlamında, genel olarak canlıları ifade eder (TİEM 73 133r/8, HKT 177b/9, TİEM 73 249v/9, RKT28/52b3, TİEM 40 23b/11).
59. **السمان (terencübin)**: “Bıldırcın kuşu” anlamında, Kur’an’da geçen bir kuş türüdür (MKT 119a/3).
60. **البعير (özāñü, tiwe)**: “Deve” anlamında, binek ve ekonomik öneme sahip bir hayvan olarak geçer (AKT 80/19, HKT 323a/3).
61. **الثعلب (tilkü)**: “Tilki” anlamında, kurnaz bir hayvan olarak yer alır (AKT 141/1).
62. **الهدهد طير (übübük, üpük)**: “Hüdhüd kuşu” anlamında, Kur’an’da hikmetli bir kuş olarak geçer (TİEM 73 275v/9, HKT 362a).

63. **الصيد حيوانات (üterçi)**: “Av için kullanılan hayvan, köpek vs.” anlamında, avcılıkta kullanılan hayvanları ifade eder (RKT27/18a3).

64. **الطيور أنواع من نوع (yilek)**: “Bir kuş adı” anlamında, belirli bir kuş türünü ifade eder (MKT 30b/7).

2. Kelime Listeleri İncelemeleri (65-144)

2.1. Kelime İncelemeleri (65-144)

65. **المفترس الحوت (kara balık)**: “Balina, yayın” anlamında, büyük ve yırtıcı bir deniz canlısını ifade eder (AKT 36b/2). Kur’an tercümelerinde, denizdeki güçlü ve tehlikeli canlılara işaret edilir.

66. **الأسود الذباب (kara kıyık)**: “Kara sinek” anlamında, küçük bir canlı olarak geçer (HKT 327a/3). Kur’an’da küçük canlıların yaratılışındaki hikmeti vurgular.

67. **الغراب (karga)**: “Karga” anlamında, Kur’an’da hikmetli bir hayvan olarak yer alır (RKT27/39b3, HKT 109a/6, MKT 78a/3, TİEM 40 51b/1). Özellikle Habil ile Kabil kıssasında karganın öğretici rolüne dikkat çekilir.

68. **الأوز (kaz)**: “Kaz” anlamında, evcil bir kuş türü olarak geçer (TİEM 40 68b/2). Kur’an tercümelerinde evcil hayvanlar arasında yer alır.

69. **الفراشة (kebelek)**: “Kelebek” anlamında, narin ve küçük bir canlıyı ifade eder (AKT 141b/3). Kur’an’da yaratılışın inceliklerine vurgu yapar.

70. **ماعز (keçi)**: “Keçi” anlamında, evcil bir hayvan olarak tarımsal önem taşır (HKT 142a/3, MKT 191a/1). Farklı yazmalarda “kâ/eçig, geçi, açkü” gibi varyantlarla da geçer.

71. **ماعز (kâ/eçig)**: “Keçi” anlamında, evcil bir hayvan olarak keçi türünü ifade eder (HKT 142a/3, TİEM 73 39r/7). Kur’an tercümelerinde tarım ve hayvancılıkla ilişkilendirilir.

72. **الغزال أو الأبل أو الظبي (kâdik)**: “Geyik” anlamında, vahşi hayvanları ifade eder (TİEM 73 436v/4). Kur’an’da doğadaki yabani hayvanların çeşitliliğine işaret edilir.

73. **متوحش حيوان (keyik)**: “Yabani ve vahşi hayvan” anlamında, genellikle geyik veya benzeri hayvanları kapsar (RKT27/16, HKT 565b/6). Kur’an tercümelerinde vahşi doğaya vurgu yapılır.

74. **ضفدع (kırbağa)**: “Kırbağa” anlamında, küçük bir canlı olarak geçer (AKT 95/5). Kur’an’da yaratılışın çeşitliliğini gösteren bir örnektir.

75. **قرد (kırda)**: “Maymun” anlamında, “kırda ol-” ifadesiyle “maymun olmak, maymunlaşmak” anlamında kullanılır (MKT 7b/5). Kur’an’da lanetlenenlerin maymuna dönüştürülmesiyle ilişkilidir.

76. **برية عنزة (kiyik)**: “Yaban keçisi” anlamında, vahşi bir hayvan türü olarak geçer (AKT 142b/19). Kur’an tercümelerinde yabani hayvanlara örnek teşkil eder.

77. **الحمل (ḳođı)**: “Kuzu” anlamında, “ḳođı boğuzla-” (AKT 46/8) “kuzu kesmek” anlamında kullanılır. Kur’an’da kurbanlık hayvanlarla ilişkilendirilir.
78. **الخروف (ḳoy)**: “Koyun” anlamında, evcil bir hayvan olarak tarımsal önem taşır (TİEM 73 390r/6, AKT 38/27, RKT31/40b3, HKT 142a/3). Kur’an tercümelerinde ekonomik değere vurgu yapılır.
79. **الخروف (ḳoy tewe)**: “Kurban edilecek koyun ve deve” anlamında, dini bir bağlamda kurbanlık hayvanları ifade eder (RKT37/43b2).
80. **الخروف (ḳoy yüngi)**: “Koyun yünü” anlamında, koyunun yapağını ifade eder (RKT30/73a3, HKT 265a/9). Kur’an tercümelerinde hayvancılığın ürünlerine dikkat çekilir.
81. **الخروف (ḳoyın)**: “Koyun” anlamında, evcil bir hayvan olarak geçer (MKT 102b/3). Tarım ve hayvancılıkla ilişkilidir.
82. **الخروف (ḳoyunI)**: “Koyun” anlamında, farklı yazmalarda evcil hayvan olarak yer alır (AKT 63/4, HKT 316a/7, MKT 35b/11, TİEM 40 68a/6).
83. **الخروف (ḳoyun yünü)**: “Koyun yünü, yapağı” anlamında, koyunun ekonomik ürününü ifade eder (TİEM 40 130b/1).
84. **حيوان (kölik)**: “Hayvan” anlamında, genel olarak canlıları ifade eder (HKT 177b/9). Kur’an tercümelerinde hayvanların genel kategorisini kapsar.
85. **حيوان (kölük)**: “Yük hayvanı” anlamında, “kölik” ve “gölük” ile ilişkilendirilir (TİEM 73 358r/1, HKT 203a/9). Yük taşımada kullanılan hayvanlara vurgu yapılır.
86. **الجمل صغير (köşä/ek)**: Farsça kökenli “deve yavrusu, köçek” anlamında, genç deveyi ifade eder (TİEM 40 57a/11).
87. **الوحشي الحمار (ḳulan)**: “Yaban eşeği” anlamında, vahşi bir eşek türü olarak geçer (TİEM 73 428v/9, AKT 118b/7). Kur’an’da yabani hayvanlara örnek teşkil eder.
88. **الجدب (ḳummāl)**: “Çekirge” anlamında, toplu hareket eden bir canlı olarak Kur’an’da yer alır (MKT 202b/8).
89. **الجراد (ḳurād)**: “Hayvan biti” anlamında, zararlı küçük bir canlıyı ifade eder (MKT 115b/6).
90. **ضفدع (ḳurbağa)**: “Kurbanlık” anlamında, küçük bir canlı olarak geçer (MKT 115b/6, TİEM 40 77b/5). Kur’an’da yaratılışın çeşitliliğine işaret edilir.
91. **الضحية خروف (ḳurbān)**: “Kurban, kurbanlık hayvan” anlamında, dini bir bağlamda kullanılır (TİEM 73 378v/2, RKT25/27a2, HKT 72a/2, MKT 441b/6, TİEM 40 33b/10).
92. **الذئب (ḳurd)**: “Kurt” anlamında, yırtıcı bir hayvan olarak geçer (MKT 166b/5). Kur’an’da vahşi doğaya vurgu yapılır.

93. **الذئب (kurt)**: “Yırtıcı bir hayvan, kurt” anlamında, tehlikeli bir canlıyı ifade eder (AKT 125/12, TİEM 40 111a/8).
94. **الذئب (kurt)**: “Ağaçları kemiren tırtıl, kurtçuk” anlamında, zararlı bir canlı olarak kullanılır (TİEM 73 312r/4).
95. **طير (kuş)**: “Kuş” anlamında, uçan canlıları ifade eder (TİEM 73 244r/1, AKT 68b/13, RKT30/71b3, HKT 511b/4, MKT 39a/8, TİEM 40 269a/9).
96. **ذباب (kuyğu)**: “Sinek” anlamında, küçük bir canlı olarak geçer (HKT 327a/3). Kur’an’da yaratılışın inceliklerine vurgu yapar.
97. **المرجان (marcān)**: Farsça kökenli “mercan” anlamında, denizde bulunan bir canlıyı ifade eder (AKT 65/3).
98. **القرود (maymun)**: “Maymun” anlamında, Kur’an’da lanetlenenlerin maymuna dönüştürülmesiyle ilişkilidir (MKT 81b/10, MKT 59b/11).
99. **الحمار (merkeb)**: “Binilecek şey, eşek” anlamında, binek veya yük hayvanı olarak geçer (MKT 397b/10).
100. **الحصان (mingü)**: “Binek (hayvan)” anlamında, genellikle atı ifade eder (RKT34/18b3).
101. **البعير أنثى (nāḩa)**: “Dişi deve” anlamında, devenin cinsiyetine vurgu yapar (MKT 184a/2).
102. **الحيوانات أنعام (ne‘am)**: “Hayvan” anlamında, Kur’an’da canlıların genelini kapsar (HKT 119a/3).
103. **الميت الحيوان (ölügse)**: “Kesilmeden ölen hayvan” anlamında, dini bağlamda önemli bir terimdir (HKT 104a/2).
104. **عنكبوت (örümcek)**: “Örümcek” anlamında, Ankebut Suresi’nde geçen bir canlıdır (MKT 284a/4).
105. **عنكبوت (örümçük)**: “Örümcek” anlamında, örümcek yuvasının narin yapısına vurgu yapar (TİEM 40 190b/8).
106. **عنكبوت (örümçük)**: “Örümcek” anlamında, Kur’an’da geçen bir canlı olarak yer alır (HKT 382b/6).
107. **عنكبوت (örümçük mänzäki)**: “Örümcek” anlamında, örümcek yuvasına atıfta bulunur (TİEM 73 291r/4).
108. **عنكبوت (örümçük yuvası)**: “Örümcek yuvası” anlamında, narin bir yapıya işaret eder (TİEM 291r/5).
109. **البعير (özäñü)**: “Deve” anlamında, binek ve ekonomik öneme sahip bir hayvan olarak geçer (AKT 80/19).

110. **الصغيرة الفراشة (pervāne)**: Farsça kökenli “küçük kelebek” anlamında, narin bir canlıyı ifade eder (MKT 447b/7).

111. **الفيل (pīl)**: Farsça kökenli “fil” anlamında, güçlü ve büyük bir hayvan olarak geçer (TİEM 40 289a/3).

112. **الخروف أنثى (sağılık)**: “Dişi koyun” anlamında, koyunun cinsiyetine vurgu yapar (TİEM 73 331v/6).

113. **السمان الطيور أنواع من نوع (selvā)**: “Bıldırcına benzer bir kuş” anlamında, Kur’an’da geçen bir kuş türüdür (MKT 6b/3).

114. **الفأرة (sıçğan)**: “Fare” anlamında, zararlı bir küçük canlı olarak geçer (HKT 410b/4).

115. **البقرة (şığır)**: “İnek” anlamında, ekonomik ve tarımsal öneme sahip bir hayvan olarak geçer (HKT 231b/7, MKT 7b/7, TİEM 40 6a/2).

116. **الذباب (siñā/ek)**: “Sinek” anlamında, küçük canlıların yaratılışındaki hikmeti vurgular (TİEM 73 248v/1, HKT 4b/8, MKT 238a/3, TİEM 40 161b5).

1

17. **دجاج (tağuku)**: “Tavuk” anlamında, evcil bir kuş türü olarak yer alır (TİEM 73 447v/5).

118. **الرأس كبير حيوان (tavar)**: “Büyük baş hayvan” anlamında, sığır gibi iri hayvanları ifade eder (MKT 124b/6, TİEM 40 141b/4).

119. **حيوان (tawar)**: “Hayvan” anlamında, “tavar, tıvar, davar” ile ilişkilendirilir (HKT 303b/5). Genel bir hayvan kategorisini kapsar.

120. **الطاوس (tāvus)**: “Tavus kuşu” anlamında, gösterişli bir kuş türü olarak geçer (TİEM 40 20b/3).

121. **حيوان (täpräniğlig)**: “Hayvan, canlı” anlamında, yaratılmış canlıları ifade eder (TİEM 73 133r/8).

122. **السمان (terencübin)**: “Bıldırcın kuşu” anlamında, Kur’an’da geçen bir kuş türüdür (MKT 119a/3).

123. **الجمال (tewä)**: “Deve” anlamında, “tewe bozlamağı” (AKT 132b/25) “deve bağirtısı” olarak geçer (AKT 132b/25).

124. **الجمال (te/éwe)**: “Deve” anlamında, “tewe yünü” (RKT30/73a3) “deve yünü, yapağı” olarak kullanılır (RKT38/20b3).

125. **الجمال (tewä)**: “Deve” anlamında, “täwä” ile ilişkilendirilir (TİEM 73 395v/8).

126. **الجمال (täwä)**: “Deve” anlamında, binek ve ekonomik öneme sahip bir hayvan olarak geçer (TİEM 73 441r/4).

127. **حيوان (tıwar)**: “Büyük baş hayvan” anlamında, “tıwar çobanı” (AKT 88/8) “davar çobanı” olarak kullanılır.

128. **الثعلب (tilkü)**: “Tilki” anlamında, kurnaz bir hayvan olarak yer alır (AKT 141/1).
129. **البعير (tiwe)**: “Deve” anlamında, binek ve ekonomik değere vurgu yapar (HKT 323a/3).
130. **البعير (tiwe boğazla-)**: “Deve kurban etmek” anlamında, dini bir bağlamda kullanılır (HKT 581b/6).
131. **البعير (tiwe koy (sığır) keçi (keçig, kiçi))**: “Muhtelif hayvanlar” anlamında, farklı hayvan türlerini kapsar (HKT 141a/4).
132. **البعير (tiwe yüngi)**: “Deve yünü” anlamında, devenin ekonomik ürününü ifade eder (HKT 265a/9).

1

33. **البعير (tiweler)**: “Develler, deve çinsi” anlamında, deve türlerini kapsar (HKT 142a/6).
134. **الخنزير (tonuz)**: “Domuz” anlamında, Kur’an’da haram kılınan bir hayvan olarak geçer (AKT 123b/1, RKT30/93b, TİEM 40 48b/8).
135. **الخنزير (tonguz)**: “Domuz” anlamında, haram bir hayvan olarak belirtilir (HKT 24b/5).
136. **طير (uçğan)**: “Kuş” anlamında, uçan canlıları ifade eder (HKT 128a/1).
137. **الهدهد طير (übübük)**: “Hüdhüd kuşu” anlamında, Kur’an’da hikmetli bir kuş olarak geçer (TİEM 73 275v/9).
138. **الهدهد طير (üpük)**: “Çavuş kuşu, hüthüt” anlamında, kuş türlerinden biridir (HKT 362a).
139. **الصيد حيوانات (üterçi)**: “Av için kullanılan hayvan, köpek vs.” anlamında, avcılıkta kullanılan hayvanları ifade eder (RKT27/18a3).

1

40. **حيوان (yılkı)**: “Hayvan, yılkı” anlamında, hayvan sürülerini kapsar (TİEM 73 249v/9, RKT28/52b3, TİEM 40 23b/11).
141. **مفترس حيوان (yırtıcı canavar)**: “Vahşi hayvan” anlamında, yırtıcı hayvanları ifade eder (TİEM 40 48b/9).
142. **الطيور أنواع من نوع (yilek)**: “Bir kuş adı” anlamında, belirli bir kuş türünü ifade eder (MKT 30b/7).
143. **المهرة الحصان أنثى (yunt/yund)**: “Kısrak, at” anlamında, dişi atı ifade eder (TİEM 40 23b/11).
144. **ضفادع (zafâdi)**: “Kurbağalar” anlamında, Kur’an’da toplu olarak geçen bir canlı türüdür (MKT 202b/8).

Sonuç

Bu çalışmada, XI. ile XV. yüzyıllar arasında yazıya geçirilmiş altı farklı Kur’an-ı Kerim tefsiri üzerinden yürütülen dilsel analizler sonucunda toplamda 144 farklı dört ayaklı hayvan

adı tespit edilmiştir. Bu hayvan adları, sadece canlı türlerini karşılayan sözcükler olarak değil; aynı zamanda dilin tarihsel gelişimi, söz varlığı ve kültürel yansımaları açısından da önemli ipuçları sunmaktadır. Tespit edilen hayvan adları, Eski Anadolu Türkçesinin leksikal zenginliğini ortaya koyarken; söz konusu adların bazı bölgelerde farklı biçim ve anlamlara sahip olduğu da görülmüştür. Bu durum, dönemin coğrafi, sosyo-kültürel ve dilsel etkileşimlerini yansıtan önemli bir göstergedir.

Öte yandan, hayvan adlarının metinlerde yalnızca fiziksel varlıklara işaret etmekle kalmayıp mecazî, simgesel ve sembolik anlam katmanları da taşıdığı görülmüştür. Örneğin, bazı hayvanlar belirli insani nitelikleri ya da ahlaki kavramları temsil etmekte; bazıları ise dinsel anlatılarda sembolik roller üstlenmektedir. Bu bağlamda, tespit edilen sözcükler yalnızca dil tarihçileri için değil, aynı zamanda halkbilimi, kültür tarihi, sembolizm ve edebiyat araştırmaları gibi disiplinler için de değerlendirilebilir nitelikte bir veri seti sunmaktadır. Elde edilen bu bulgular, hem dönemin dil kullanımına ışık tutmakta hem de tarihî metinlerin kültürel kodlarını çözümlenmede önemli bir dayanak oluşturmaktadır.

Öneriler

Araştırma, örneklem olarak yalnızca altı yazma tefsirle sınırlandırılmış olup bu sınırlılık, elde edilen verilerin tüm dönemi temsil etme gücünü kısıtlamaktadır. Ayrıca, yazma eserlerin okunabilirliğini zorlaştıran paleografik unsurlar ile dönemin söz varlığındaki çokanlamlılık ve yerel varyasyonlar, yorumlamada belli başlı güçlükler doğurmuştur. Bu nedenle, gelecekte yapılacak çalışmalarda metin yelpazesinin genişletilmesi, farklı bölgelere ve yüzyıllara ait diğer yazma eserlerin de incelemeye dahil edilmesi önerilmektedir. Bununla birlikte, dijital dil bilimi araçlarının daha geliştirilmiş sürümleriyle eski metinlerdeki yazım varyantlarının otomatik olarak tanımlanması ve analiz edilmesi, benzer çalışmaların doğruluğunu artıracaktır. Özellikle semantik haritalama tekniklerinin ve karşılaştırmalı dil analizlerinin devreye sokulması, tespit edilen hayvan adlarının anlam alanlarının daha net ortaya konmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca, bu tür tarihî hayvan adlarının modern Türkçedeki izlerinin sürülmesi, dilin evrimine ilişkin sürekliliği görünür kılacak; günümüzde kullanılan sözcüklerin kökenlerini ve anlam dönüşümlerini anlamak açısından fayda sağlayacaktır. Söz konusu iz sürme faaliyetleri, yalnızca dilsel bir dönüşümü değil, aynı zamanda halk kültüründe, edebiyatta ve kolektif hafızada hayvanlara atfedilen değerlerin nasıl değiştiğini ortaya koyma potansiyeline sahiptir.

Böylece, bu çalışma hem Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığını belgelemekte hem de hayvan adları üzerinden dönemin zihniyet dünyasına dair ipuçları sunmaktadır. Bu bağlamda, daha geniş kapsamlı ve disiplinlerarası nitelikte yürütülecek yeni çalışmalar, Türk dil tarihine yönelik daha bütüncül bir anlayış geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press, 1972.

Dankoff, Robert. *Early Turkish Translation of The Quran*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.

Derleme Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1963.

Digital Humanities Quarterly. *Corpus Tools For Historical Texts*. vol. 17, no. 2, 2023.

Doerfer, Gerhard. *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. Franz Steiner Verlag, 1965.

Eckmann, Janos. *Eski Uygur Türkçesi*. Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966.

Ergin, Muhammer. *Eski Türkçe ve Türk Lehçeleri*. Boğaziçi Yayınları, 1981.

Kaşgarî, Mahmud. *Divânu Lugâti't-Türk*. Çev. Besim Atalay, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985.

Köprülü, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981.

Kur'an Tefsiri. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No. 405.

Kur'an Tefsiri. Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi.

Kur'an Tefsiri. Ragıp Paşa Kütüphanesi.

Kur'an Tefsiri. Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Yazma Eserler Koleksiyonu.

Lakoff, George, ve Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 1980.

Muhammed b. Ahmed el-Mısrî. *Zübdetü't-Tefâsîr*. Hekimoğlu Ali Paşa Kütüphanesi.

Tefsîr-i Kur'ân. Manisa Yazma Eserler Kütüphanesi.

Tekin, Talat. *Orhun Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.

Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.